

JEROEN TORENBEEK

Bourbon Parma

*Geschiedenis van
een dynastie*

Boom – Amsterdam

Afbeelding omslag: *La familia de Carlos IV*, door Francisco Goya, 1800-1801
(Publiek Domein)

Ontwerp omslag: Mijke Wondergem

Verzorging binnenwerk: Bas Reijnen

Tenzij anders vermeld zijn de afbeeldingen uit het illustratiekatern afkomstig uit het Publiek Domein.

© 2025 Jeroen Torenbeek | Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Auteursrecht ten aanzien van tekst- en datamining en machinelearning is nadrukkelijk voorbehouden. Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bijvoorbeeld een (digitale) leeromgeving of een reader in het onderwijs (op grond van artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting Uitgeversorganisatie voor Onderwijslicenties, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-uvo.nl.

No part of this publication may be reproduced in the context of text and data mining for any other purpose which is not expressly permitted by law without the written permission of the publisher.

ISBN 9789024474288

NUR 698

www.boom.nl

INHOUD

Voorwoord **7**

Inleiding **9**

1. Uit Parma verdreven **17**
2. Karel Lodewijk hertog van Lucca **33**
3. Een opvolgingskwestie in Spanje en vertrek uit Lucca (1833-1847) **53**
4. Toch nog Parma (1848-1849) **77**
5. Karel III, hertog van Parma (1849-1854) **93**
6. Louise Maria, regentes (1854-1859) **119**
7. Hertog in ballingschap (1859-1864) **135**
8. Vier wezen en een oom (1865-1883) **151**
9. Het huwelijk met Maria Antonia Bragança (1884-1907) **173**
10. Xavier en Sixtus naast Zita (1889-1914) **187**
11. Tussen Sarajevo en Wenen (1914-1917) **199**
12. Van lappendeken naar federatie? (1917-1922) **227**
13. In de Bourbonnais (1919-1930) **249**
14. Het carlisme komt nader (1931-1939) **263**
15. De Tweede Wereldoorlog (1939-1945) **277**
16. Een gezin voor het carlisme (1945-1964) **291**
17. Huwelijk van Carlos Hugo en Irene (1963-1964) **317**
18. Carlos Hugo en Irene, samen voor het carlisme (1964-1975) **341**
19. Crisis in het carlisme, crisis in de familie (1975-1981) **353**
20. Pater familias in het gescheiden gezin (1981-2010) **363**

Woord van dank **375**

Noten **377**

Interviews **384**

Literatuur **385**

Stamboom familie De Bourbon Parma **392**

Personenregister **395**

Voorwoord

Als directeur van het Bureau Buitenland van de Universiteit Utrecht kwam ik met de rector en de voorzitter van de universiteit op 12 december 2001 bijeen om een opmerkelijke gast te ontvangen: prins Carlos Hugo Bourbon Parma, in Nederland vaak aangeduid als ‘de ex van prinses Irene’. Ik herinnerde mij hem van lang geleden, van zijn aankomst op paleis Soestdijk op 8 februari 1964. Die dag werd de verloving van hem en prinses Irene bekendgemaakt en daar werd destijds, op het enige televisienet van Nederland, uitgebreid verslag van gedaan. Als negenjarig jongetje mocht ik opblijven om het te kunnen zien. Het was een enorm spektakel: de koninklijke familie en Carlos Hugo op het bordes en hordes mensen juichend voor de hekken.

Carlos Hugo vond dat hij niet genoeg omhanden had en wilde zich graag inzetten voor een universiteit. Hij koos voor Utrecht, waar Irene ooit Spaans studeerde. Dat bleek binnen het College van Bestuur echter wat moeilijk te liggen. Een wetenschappelijke taak zat er niet in en daarnaast waren de bestuurders er niet zeker van of een aanstelling wel goed zou vallen bij de koninklijke familie.

Carlos Hugo was heel anders dan ik had gedacht; buitengewoon sociaalvaardig en aangenaam intelligent. Het leek mij een verlies voor de universiteit om niet met hem in zee te gaan. Ik stelde voor dat hij een rol zou kunnen spelen bij mijn aantreden als voorzitter van de European Association for International Education (EAIE), een Europees samenwerkingsverband op het gebied van de internationalisering van het hoger onderwijs. Niet alleen Carlos Hugo, ook de universiteit vond dit een goed idee.

In 2002 trad Carlos Hugo voor het eerst op voor de EAIE. Dat was in Porto, waar hij zeer toegewijd zijn deel van het programma verzorgde: de openingsspeech en een workshop over ontwikkelingssamenwerking. Prins Carlos bezocht ook alle volgende conferenties. Onze laatste samenwerking was in 2008, toen hij de formele opening verrichtte van de Utrecht Summer School en er bovendien drie seminars leidde.

8 Door deze jarenlange samenwerking, mijn liefde voor Parma – waar de familie Bourbon Parma haar wortels heeft –, en mijn contacten met historici daar, werd ik gegrepen door de boeiende geschiedenis van deze familie.

Ik heb ervoor gekozen om zes generaties in hun eigen tijd te beschrijven, waarbij ik hun denken en handelen steeds vanuit het perspectief van de hoofdpersonen bekijk. De lezer ziet wat er op politiek, cultureel en maatschappelijk gebied gebeurt, steeds door de ogen van de sleutelfiguren. Hierdoor komt niet alleen de grote geschiedenis aan bod, maar met name wat de drijfveer was achter het handelen van de hoofdrolspelers van de diverse generaties.

Pollone, Italië

Inleiding

In juni 1859 vertrekt de elfjarige Roberto Bourbon Parma, hertog van Parma, uit zijn hertogdom, om er nooit meer als soeverein vorst terug te keren. Het vertrek is feitelijk een vlucht. Samen met zijn moeder, zijn twee zusjes en zijn broertje verlaat hij in alle haast zijn hertogdom Parma en Piacenza na de nederlaag van de Oostenrijkse legers tegen de troepen van Frankrijk en die van het koninkrijk Sardinië en Piëmont bij Magenta. Door de nederlaag verliest het Oostenrijkse keizerrijk de grip op zijn satellietstaten in Noord-Italië, terwijl het koninkrijk Sardinië en Piëmont de eerste grote stappen zet in het realiseren van zijn ambitie het hele Apennijns Schiereiland in te nemen. Roberto is niet de eerste die zijn troon verliest en zal ook niet de laatste zijn. Zijn dynastie kijkt terug op een geschiedenis van acht eeuwen waarin ze toonaangevend was in Europa. Het maakt een snelle stap naar een regulier burgerleven ondenkbaar. Een Bourbon kan, zelfs zonder troon, nog veel voor de wereld betekenen. En bovendien is het niet uitgesloten dat de toekomst hem alsnog een soevereine positie kan brengen.

ERFELIJKE SOEVEREINEN

Aan het begin van de negentiende eeuw telt Europa tegen de tweeduizend soevereine heersers. Onder hen bevinden zich drie keizers, een aantal koningen en tal van prinses, hertogen, markiezen, graven en lagere adel. Het merendeel van hun gebieden bevindt zich

binnen het Duitse keizerrijk, waar zowel enkele grotere koninkrijken en hertogdommen als vele honderden kleine heerschappijen te vinden zijn. Een gebied besturen is tot dat moment iets als het leiden van een familiebedrijf. Iedere monarchie heeft niet alleen een vorst, maar ook een rij potentiële opvolgers. Ook familieleden die niet hoog in de lijn van de opvolging staan, spelen een belangrijke rol bij het voortbestaan van de eigen dynastie. Want in deze tijd van grote kindersterfte, ook in hoog adellijke kringen, is het niet ondenkbaar dat ook de nummers drie, vier en vijf op de lijst, of hun nakomelingen, op enig moment de troon bestijgen. Wat wij tegenwoordig doorgaans als nepotisme beschouwen, geldt tot ver in de negentiende eeuw als loyaliteit binnen de familie. Ieder lid van de familie kan op basis van zijn of haar geboorterecht aanspraak maken op een rol binnen het landsbestuur.

Dat geboorterecht stoelt wel op strakke regels binnen de aristocratische families. In principe wordt er alleen binnen de eigen rangen getrouwd. De prins die trouwt met een gravin zonder daarvoor dispensatie van het hoofd van de familie te hebben gekregen, kan samen met zijn nageslacht van de erfopvolging worden uitgesloten. En om de zaak nog strakker bij elkaar te houden, wordt er bij voorkeur binnen de familie getrouwd. Huwelijken van ooms met nichten en van nichten met neven komen regelmatig voor. Bij de meeste huwelijken overlapt minstens één stel overgrootouders.

Het resultaat is een helder afgescheiden stand van wat we tegenwoordig beroepsbestuurders zouden noemen, krachtig bijeengehouden door de familieband. Het landsbestuur is een recht dat in de loop der eeuwen is terechtgekomen bij een beperkt aantal families en gelegitimeerd door het principe van *droit divin*. Hun autoriteit ontleen de vorsten aan de wil van God en niet aan een wetgevende instelling. Zo is regeren niet alleen een voorrecht, het is het ook een dure plicht, een roeping, een levensvervulling. En omdat dat voorrecht en die roeping moeten worden doorgegeven aan steeds nieuwe generaties staat één belang boven alle andere: het belang van de familie, het dynastieke belang. Het zorgen voor voldoende opvolgers, vooral mannelijke, is een eerste vereiste. Meteen gevolgd door het besef, de plicht, dat

nooit afstand mag worden gedaan van de rechten die een familie historisch toekomen.

DE WIND VAN DE VERANDERING

Aan deze stabiele orde komt een abrupt einde met de reeks democratische revoluties die aan het eind van de achttiende eeuw uitbreken. De eerste in de reeks vindt plaats ver buiten Europa, in Noord-Amerika, waar in 1776 dertien Britse koloniën een onafhankelijkheidsverklaring tekenen en in 1787 samen een nieuwe republiek vormen. Maar al spoedig slaat het revolutionaire sentiment over naar Europa. Alles gaat schuiven wanneer in Frankrijk de dynastie van de Bourbons ten val komt. Onder de zonnekoning Lodewijk xiv was het Franse staatsbestel uitgegroeid tot hét model voor de absolute monarchie. Aan dit ancien régime komt echter een abrupt einde met de Franse Revolutie, die symbolisch begint met de bestorming van de dwangburcht de Bastille op 14 juli 1789. Lodewijk xvi wordt in 1792 afgezet en gevangengenomen. Een jaar later wordt hij onthoofd. Daarmee komt een einde aan de heerschappij van de dynastie Bourbon, een voortzetting van de sinds 987 regerende Capetingers.

11

De revolutionaire wind zal uiteindelijk ook de dynastie Bourbon Parma ondermijnen. Deze Italiaanse dynastie is relatief jong en is pas halverwege de achttiende eeuw gevestigd. De stichter van deze Italiaanse dynastie is Karel i, zoon van Filips v van Spanje en Elisabetta Farnese, die van 1731 tot 1735 Parma bestuurt, waarna hij de kans ziet om de koninkrijken Napels en Sicilië te veroveren en Parma aan het Habsburgse huis laat. Maar na de Oostenrijkse Successieoorlog komt het hertogdom in 1748 toch weer in handen van de Bourbons en wel in die van hertog Filips, een jongere broer van Karel.

Parma, een stad met op dat moment iets meer dan 25.000 inwoners in de regio Emilia-Romagna in Noord-Italië, is de hoofdstad van het hertogdom. De kleinere steden Piacenza en Guastalla vormen weliswaar zelfstandige hertogdommen maar zijn door een personele unie met Parma verbonden onder de nieuwe dynastie

Bourbon Parma. Het huis Bourbon Parma regeert daarmee over een aanzienlijk bezit in het welvarende Emilia-Romagna, maar is een kleine speler in vergelijking met de Franse, Spaanse en Siciliaanse Bourbons.

12 De machtsstrijd binnen Frankrijk brengt generaal Napoleon Bonaparte aan de macht, die in 1804 zichzelf tot keizer van Frankrijk kroont. Hij is daarmee – na een republikeins intermezzo – de opvolger van de Bourbons. Deze strijdlustige nieuwelings creëert zo in één klap een volstrekt nieuwe dynastie in Frankrijk, die al snel ook over een groot deel van Europa heerst en daar een eigen dynastieke politiek voert. In 1801 moet hertog Ferdinand het hertogdom Parma bij het verdrag van Aranjuez aan Frankrijk overdragen, in ruil voor het koninkrijk Etrurië, waar zijn zoon Lodewijk als koning wordt geïnstalleerd. Na diens dood op jonge leeftijd in 1803 wordt zijn vrouw, de koningin-weduwe Maria Luisa, regentes voor hun zoon Karel Lodewijk. Maar zij wordt daar na een paar jaar (1807) ook weggestuurd, om, na een kort intermezzo, plaats te maken voor een zuster van Napoleon: Elisa Baciocchi (1777-1820). Een jaar eerder, in 1806, had Napoleon inmiddels een andere zus al op de troon van Parma gezet: Pauline.

Maar Napoleon lust nog wel een stuk van het Apennijns Schiereiland. Hij verjaagt in dezelfde periode de koning van Napels Ferdinand IV, die vlucht naar het andere koninkrijk waar hij over heerst: Sicilië. Daarmee verdwijnt weer een vorst uit de familie Bourbon van het Apennijns Schiereiland. In 1808 maakt hij zijn karwei min of meer af door de Bourbons ook uit Spanje te verdrijven, ten gunste van een van zijn broers.

Zo is de dynastie van de Bourbons, die ruim 800 jaar eerder feitelijk startte met Hugo Capet als koning van (een deel van) Frankrijk, inclusief Parijs, in een tijdsbestek van enkele jaren door een Corsicaanse warlord ontdaan van zijn macht. Maar het napoleontische succes is van korte duur. In 1813 komt Napoleon ten val en dan volgt de restauratie van de Bourbons in Frankrijk met Lodewijk XVIII, worden Napels en Sicilië verenigd onder koning Ferdinand I en keert in Spanje koning Ferdinand VII terug. Maar in Parma volgt nog geen restauratie. Het hertogdom wordt aan de tweede vrouw van Napoleon, Marie Louise, dochter van

keizer Frans van Oostenrijk, gelaten. Na luide protesten en met steun van Engeland mag Maria Luisa, de weduwe van de laatste hertog van Parma, Lodewijk I van Etrurië, die voor haar zoon Karel aanspraak maakte op Parma, de troon van het speciaal voor haar gecreëerde minihertogdom Lucca bestijgen.

DYNASTIE EN DEMOCRATIE

Het grote verhaal van deze periode is dat van verandering, onder invloed van de Verlichting, in de richting van een democratischer samenleving. Een verandering die later nog eens versneld en gestuurd wordt door de industriële revolutie. De burgers, ooit de anonieme derde stand, krijgen het steeds meer voor het zeggen. Democratische structuren, kiesrecht voor enkelen, later voor velen, zijn het gevolg. Uiteindelijk zal zelfs het staatshoofd in de meeste gevallen gekozen worden, en waar dat niet zo is, wordt diens invloed op staatszaken steeds marginaler en is de functie vooral ceremonieel. Het is een ontwikkeling die aan het einde van de achttiende eeuw met de Franse Revolutie op gang gekomen is, die de wind vol in de zeilen krijgt in de negentiende eeuw, en die in de twintigste eeuw in de meeste gevallen zal leiden tot – met horten en stoten – een democratische samenleving, in ieder geval zonder veel formele standsverschillen op basis van een geboorterecht.

13

Het parallelle verhaal, dat van de traditionele adellijke elite die in rap tempo haar invloed en posities verliest, is een verhaal dat onderbelicht is gebleven en eigenlijk in de schaduw staat van het grote verhaal, met zijn focus op de internationale politieke en economische ontwikkelingen. Toch is het een belangwekkende ontwikkeling, zeker op het persoonlijke, menselijke vlak.

Het lot van de verdwijnende, of in ieder geval verijlende dynastieën, zoals de Bourbons en de Habsburgers, werpt licht op en illustreert de politieke, sociale en culturele omwentelingen in Europa in de overgang van ancien régime naar een democratischer samenleving. Waar het ontstaan en de uitbouw van de grote dynastieën een periode van tal van generaties besloeg, daar is ook het proces van afscheid nemen van de troon en het vinden van

een nieuwe passende rol in de moderne samenleving er een van meerdere generaties.

KEUZES

14 Wat doet een vorst die zijn kroon kwijt is? Welke alternatieven heeft hij of zij? Wie zich de voorbeelden eens voor de geest haalt, ziet vier hoofdcategorieën. De archetypes van de voorheen voor de troon bestemde zonen. In de eerste plaats zijn er degenen die zich op het oog neerleggen bij de situatie, en zich terugtrekken in een al dan niet gezapige omgeving van ‘ebenbürtigen’ en/of gelijkgestemden. Soms betekent dat een bijrol in een regerend koningshuis, maar dat hoeft niet. Men komt ze vooral tegen in de societybladen, maar verder niet. Drie zonen van Roberto, die als elfjarige hertog Parma moest ontvluchten, maken in de twintigste eeuw die keuze voor een bijrol, en belanden respectievelijk in de koningshuizen van Denemarken, Italië en Luxemburg. In Denemarken en Italië als echtgenoot van een koningsdochter, en in Luxemburg als prinsgemaal.

In de tweede plaats zijn er degenen die helemaal opgaan in een losbandig leven. De hedonisten pur sang, die zich natuurlijk omringen met de verkeerde vrienden en ook telkens in de problemen raken. Ook hen komen we nogal eens tegen in de roddelbladen, maar ook wel in rechtbankverslagen. Dat overkwam onder anderen de jongste telg uit het Italiaanse koningshuis Savoye. Victor Emanuel schoot in 1978 vanaf zijn boot in Corsica een jonge Duitse toerist dood en werd in 2008 gearresteerd op verdenking van vervalsing en corruptie.

In de derde plaats zijn er degenen die ook zonder land de verantwoordelijkheid voelen iets te doen, en het liefst de wereld ook wat vooruithelpen. Religie, sociale gerechtigheid en goed bestuur zijn sleutelwoorden. Sixtus en Xavier, de oudste zonen uit Roberto's tweede huwelijk, maakten expliciet die keuze. Evenals zijn kleinzoon Otto van Habsburg Lotharingen, de zoon van de laatste Oostenrijkse keizer en vooraanstaand lid van het Europelement. En zoals achterkleinzonen van Roberto: Simeon, in 1943

wordt hij tsaar van Bulgarije en in 2001 premier van dat land. Achterkleinzoon Jaime de Bourbon Parma wordt klimaatgezant voor Nederland, nadat hij eerder ambassadeur bij de Heilige Stoel is geweest.

In de vierde plaats is er een categorie die het verleden resoluut de rug toekeert en zich richt op een heel andere toekomst. Vaak professioneel specialistisch van aard. Dat varieert van bankier tot vliegtuigbouwer, antiekhandelaar of handwerksman. Ook in de familie Bourbon Parma vinden wij ze.

Natuurlijk zijn er mengvormen, met name tussen de derde en de vierde categorie, of tussen de eerste en de derde categorie. De hedonisten zijn vaak onverbeterlijk, en vallen daarmee eigenlijk ook al vrij snel buiten hun oorspronkelijke biotoop. Het plezier duurt vaak maar één generatie lang. Het is de derde categorie die de druk van een traditie van een millennium bestuursverantwoordelijkheid voelt. Het zijn degenen die het besef van een verantwoordelijkheid hebben meegekregen. Die geacht worden het verschil te maken. Sommigen gaan daarbij de politiek in, maar dat blijft een riskante stap. Politiek verlies schaadt dan potentieel ook de waarde van de afstamming. Het dynastiek kapitaal.

15

BOURBON PARMA

Dit boek gaat over de familie Bourbon Parma, een oude tak van het nog oudere huis Bourbon, dat vandaag de dag alleen nog in Spanje regeert. Het jaar 1859 betekent het einde van de familie als soeverein regerende hertogen in Parma en Piacenza. Maar het betekent niet het einde van de dynastie, en het betekent allerm minst het einde van de ambitie om maatschappelijk iets bij te dragen, om bestuurlijk iets te betekenen of anderszins verantwoordelijkheden te dragen.

Dit boek schetst de geschiedenis van de laatste drie generaties van het huis Bourbon Parma die op een of meerdere tronen op het Apennijns Schiereiland hebben gezeten. Het is het verhaal van Karel Lodewijk de Bourbon Parma (1799-1883), koning van Etrurië, hertog van Lucca en uiteindelijk als Karel II toch nog hertog van

Parma en Piacenza, en zijn moeder Maria Luisa, en van Ferdinand Karel (1823-1854) die in 1849 als Karel III zijn vader opvolgt. Het is ook het verhaal van diens zoon Roberto (1848-1907) die in 1854, na de moord op zijn vader, als zesjarige de troon bestijgt onder regentschap van zijn moeder Louise Maria en in 1859 Parma moet ontvluchten. Het is vervolgens het verhaal over de keuzes en ambities van vier generaties van het huis Bourbon Parma na het verlies van de kroon. Het is het verhaal van Roberto en twee van zijn zonen, Xavier (1889-1977) en Sixtus (1886-1934), en van Xaviers zoon Hugo (1930-2010), en van twee van Roberto's dochters, Zita (1892-1989) en Marie Louise (1870-1899), en hun zonen, Otto van Habsburg (1912-2011) en Boris van Saksen Coburg (1894-1943).

Het verhaal speelt zich af in de negentiende en twintigste eeuw en gaat over een dynastie die streeft naar continuïteit. Het is een verhaal over vaders en moeders die zich intensief bemoeien met de partnerkeuze van hun zonen en dochters, om zo kansen op een troon te openen of te vergroten. Om zo in ieder geval de positie van hun familie in de jetset van *vaterlantlose Gesellen*, die de hoge Europese adel tot ver in de twintigste eeuw is, te borgen.

Het is het verhaal van een ontwortelde dynastie. Ze wonen in Italië, in Frankrijk, in Spanje, in Oostenrijk en in Duitsland. Xavier voelt zich aanvankelijk Fransman, later Spanjaard, vecht als officier in het Belgische leger en wordt door een Franse recht-bank als stateloos beschouwd. Hun namen wisselen met hun dynastieke ambities. Xavier wordt Javier wanneer hij denkt aanspraak te kunnen maken op de Spaanse troon. Hugo wordt Carlos Hugo in Spanje en Karel Hugo als echtgenoot van de Nederlandse prinses Irene.

Het is bovenal het verhaal van een dynastie op zoek naar een levensvervulling. Dat is eerst en vooral een troon, ongeacht waar, in Italië, Frankrijk of Spanje. En dat wordt in de loop van de twintigste eeuw een zoektocht naar een bredere, niet direct door macht geschraagde maatschappelijke rol.